

KLEINE BOODSCHAP

Rinus Suijkerbuijk

Op 14 november 1930 schrijft de bewoner van Bellwood¹ Hall [nee, niet ergens in Engeland maar in Valkenburg (L.)] een brief aan de Edelachtbare Heeren van het Gemeentebestuur van Houthem:

Bellwood Hall
Valkenburg (L.)
14 November 1930
Pastorie
Broekhem.

"Nu de kerk te Broekhem zoover gevorderd is, wil ik om tydig het verzoek in te dienen Uw welwillende aandacht vragen voor de noodzakelykheid, dat er, wanneer de kerk in gebruik genomen wordt, een pisoir in de nabyheid der kerk aanwezig is.

Ik geloof niet, dat het noodig is de noodzakelyke aanwezigheid ervan aan te toonen.

Indien U het noodig mocht achten, ben ik gaarne tot een verdere mondelinge bespreking bereid.

Myn verzoek in Uwe welwillendheid aanbevelend en U, Edelachtbare Heeren myne meeste hoogachting aanbiedend verblijf ik Uw dienstwillige]dien[aar],

[was getekend Bernard Janssens] Rector"

¹ Het aan de Houthemervillaweg (thans Broekhem 14), tegenover Hotel Oranje Nassau, gelegen landhuis werd in 1928/9 gebouwd voor de Rolducse Professor Janssens.

Architect Boosten liet daarop de naam Bellwood, in passende belettering, aanbrengen.

Na het gereed komen van Bellwood werd dit door de inmiddels tot bouwpastoor/rector van Broekhem benoemde Janssens in juli 1929 betrokken samen met zijn [stief-]moeder en halfzussen.

Sinds de verhuizing van de rector naar de pastorie, naast de Broekhemse kerk, bleven de dames Janssens in Bellwood wonen. Ongetwijfeld is de naamgeving van het landhuis uit de Engelse familieachtergrond te verklaren.

Simeon Bernard Eduard Marie Joseph Janssens (04.03.1890 - 23.10.1959) werd te Weert geboren als zoon van zeepfabrikant/burgemeester Felix Andreas Philippus Janssens en Isabella Colbeck. Zijn moeder, dochter van wolfabrikant Simeon Colbeck werd geboren te Boyle-Hall Wakefield (Engl.) en overleed te Weert, korte tijd na de bevalling, op 26.04.1890. Felix hertrouwde op 20.08.1895 in St. Patricks Church te Bradford (Engl.) met de dan 30-jarige Annie Westwood, uit welk huwelijk zeven kinderen werden geboren. Annie Westwood overleed op 10 januari 1940 in Villa Bellwood.

De door architect Alph. Boosten in Broekhem ontworpen villa Bellwood
Bron: <http://historischearchitectuur.nl/>

Hoe het met dit verzoek verder gehandeld is, blijft ongewis. In het correspondentieregister van de gemeente Houthem is er niets over te vinden. Aan het *Gesamtkunstwerk* dat de St. Josephkerk te Broekhem uiteindelijk geworden is, is de bouw van een (artistieke) toiletgelegenheid achterwege gebleven. In de aan de kerk aangebouwde pastorie is, via een deur vanuit de sacristie, een toilet evenwel bereikbaar.

Opmerkelijk is dat de rector slechts over de noodzakelijkheid voor (al dan niet Edeleachtbare) Heeren rept. Over damesbehoeften wordt niets geschreven, en waarschijnlijk ook niet nagedacht. Pure discriminatie zou men dat heden ten dage noemen.

Het verzoek van rector Janssens komt natuurlijk niet zomaar uit de lucht vallen. Broekhem ressorteerde onder de parochie Houthem-St. Gerlach en daar was bij de ingang naar het kerkhof, gelegen vóór de Gerlachuskerk, wel een "waterplaats" aanwezig. Waarom in Houthem wel, en in Broekhem niet, zal de rector gedacht hebben.

Houthems hoekje

De pelgrims die uit devotie naar het graf van St. Gerlachus kwamen hadden dikwijls al een zeer lange wandeling achter de rug. Al biddend trokken zij over de eeuwenoude pelgrimspaden door velden en weiden naar het adellijk klooster, waar de gebeenten van de Heilige Gerlachus vereerd werden. En dat dit een lange weg kon zijn, weet ieder die zich nog de vroegere zomerse proces-siezondag herinnert. Al biddend, met wapperende vaandels van de St. Gerlachuskerk naar het klooster te Vroenhof, vervolgens naar de Klevariekapel om

via Schaepekens en de Vauwerstraat tegen het middageten terug te keren in St. Gerlach. Dan was de nood soms hoog!

Van oudsher aanvaardde het adellijk (Norbertinessen-)klooster dankbaar de offergaven van de pelgrims en voorzag hen, waarschijnlijk tegen passende vergoeding, van spijs, drank en devotionalia. Of voor de pelgrims speciale voorzieningen getroffen waren in de vorm van was- en toiletgelegenheden, valt ernstig te betwijfelen. Op of bij de mesthoop zal wellicht een *“huiske”* gestaan hebben, waar men zijn behoeften kon doen, maar normaliter was het een kwestie van *“Gods water over Gods akker laten vloeien”*. En akkers lagen er rondom het klooster voldoende.

Wanneer de *“waterplaats”* aan de buitenzijde van de kerkhofmuur, bij de ingang naar het kerkpad, is aangelegd, valt niet meer na te gaan. Het zal wel een veel gebruikt hoekje zijn geweest, dat op een gegeven moment van een afscheidings-schot werd voorzien. De installatie is op oude ansichtkaarten, zoals die uit 1910, duidelijk te herkennen².

Maar de moderne tijd, opvattingen en veranderende inzichten laten ook Houthem niet onberoerd. Meestal loopt het platteland achter bij de grote stad, maar hier lag Houthem ver voorop.

Gebeurtenissen in 1936

Uit de archiefstukken is niet duidelijk geworden waarom in dat jaar precies, en op wiens initiatief, de vernieuwingsgeest is opgestaan. In het kader van de werkverschaffing aan werklozen was men toen wel bezig met de aanleg van een riool en verbetering van de wegen o.a. in St. Gerlach. Trottoirs werden aangelegd, (nieuwe) rooilijnen werden vastgesteld. Misschien dat daarom de *“kerkhoek”* werd *“meegenomen”*.

In ieder geval opent het dossier³ met een tekening van gemeente-opzichter Aug. J.H. Hoen⁴, die een *“gebouwtje”* schetst van 2 meter hoog, 1,10 m. diep en 1,64 m. breed, waarin 3 staanplaatsen, gescheiden door hardstenen tussenschotten, zijn voorzien.

² Opvallend is de afwezigheid van een uurwerk op de kerktoeren. In 1910 is de spiltrap van het oksaal naar de zolder aangebracht en waarschijnlijk is toen ook het uurwerk geïnstalleerd. In de parochiële jaarrekening 1910/1911 is als Buitengewone Uitgave een post van fl. 343,99 geboekt onder punt 35.4.a. toren, nieuwe trap, klok enz. Van een bisschoppelijke machtiging blijkt niets.

Een dergelijke machtiging werd wel op 9 oktober 1912 afgegeven voor het aanleggen van elektrisch licht, begroot op fl. 600,— en uitgevoerd voor fl. 572,16.

Op een foto uit 1913 (Landgoed Sint-Gerlach, pag. 306) is te zien dat die foto om 14.04 uur gemaakt is, m.a.w. er zat toen wel een uurwerkklok in/op de toren.

³ Archief Gemeente Houthem inventarisnummer 1194.

⁴ Uit het potje *“Bouwpolitie”* genoot de opzichter een wedde van fl. 62,50 per kwartaal. Daarnaast zal hij nog andere inkomsten hebben genoten, want de kantonniër J.J. van de Broeck had een wedde van fl. 290,— per kwartaal.

16 Kerk van St. Gerlach, circa 1910

[Wie met Driekoningen vroeger de grote schare boeren en andere gelovigen tot buiten het kerkhof in de rij heeft zien staan, om gewijd zand te halen of de relieken te vereren, kan zich voorstellen dat de ingeschatte capaciteit niet overdreven was.]

Naast de schets staat een kostenberekening, resulterende in een totaalbedrag van fl. 107,50 (waarvan fl. 17,50 voor het dakwerk, dat later, als overbodig geschrapt wordt). Separaat van dit stuk van 12 mei 1936 heeft de gemeentesopzichter echter, op diezelfde dag, nog een kostenberekening gemaakt, ditmaal in gewapend betonwerk (fl. 310,—) in plaats van gewoon metselwerk (fl. 25,—) uitgevoerd, met een totaal kostenplaatje van fl. 408,—.

In beide gevallen wordt, op de daar aanwezige riolering aangesloten (fl. 30,—).

Burgemeester en Wethouders besluiten in hun vergadering van 26 mei d.a.v. tot uitvoering van de goedkope calculatie, echter zonder dakwerk.

De parochieherder, pastoor Ribbergh, is minder enthousiast en schrijft op 16 juni 1936 aan de gemeenteraad dat hij

" met waardering kennis nam van het in een uwer laatste vergaderingen genomen besluit tot verbetering van het gemeentearnoir.

Hij is echter van meening, dat de plaats, waar het zich thans bevindt, om verschillende redenen noch de gewenschte noch de passende is.

Reden waarom hij tot uw edelachtbaar college het beleefde verzoek richt, ofwel een andere plaats voor dat urinoir te willen bestemmen, ofwel het tot nader orde en bij wijze van proef te supprimeeren”.

B en W stellen de Raad onmiddellijk, op 16 juni, voor de hele zaak te laten op-ruimen. Rioolleiding is ter plaatse aangebracht, zodat later eventueel, wanneer de noodzakelijkheid mocht blijken, tot plaatsen van een nieuwe inrichting kan worden overgegaan. En de Raad heeft dat op 9 juli 1936 conform goed-gevonden.

Maar er volgt blijkbaar overleg tussen kerkelijk en burgerlijk gezag (pastorie en gemeentehuis liggen vlakbij elkaar). De gemeente concludeert daarbij dat pastoor Ribbergh verzoekt *“in den hoek bij den ingang naar de St. Gerlachus-kerk waar het pisoir heeft gestaan enige ijzers te laten aanbrengen ter voorkoming dat de hoek nog gebruikt wordt voor ongerechtigheden”*.

B en W denken dat ijzers als bedoeld het euvel niet zullen verhelpen.

Gevraagd wordt wat de Raad wil dat geschiedt:

- of ijzer laten aanbrengen als door de heer pastoor bedoeld;
- of een nieuw urinoir, geraamde kosten fl. 107,50, op dezelfde plaats te laten bouwen, zoals besloten werd in de raadsvergadering van 12 mei 1936.

De raadsvergadering van 17 juli 1936 besluit op het verzoek van de heer pastoor het urinoir bij wijze van proef te supprimeren en neemt geen beslissing over het aanbrengen van ijzers; [dus feitelijk ‘deden zij een plas en lieten het zoals het was’].

Oplossing gezocht

Het is een delicate kwestie waarover veel discussie geweest moet zijn, maar is er nu een definitieve oplossing gevonden? Ex-wethouder, en op dat moment raadslid, J.M. van de Venne krijgt een geniale inval: als we nu de beoogde “waterplaats” enkele meters verder vanaf de kerkhofentree plaatsen? Tja, daarvoor moet de gemeente dan ook nog een stukje grond verwerven uit het park van Baron de Selys Fanson. De gemeenteraad draagt B en W op 21 octo-ber 1936 op om te trachten dit te realiseren.

B en W aarzelen ruim een maand, maar op 27 november 1936 wordt een brief gezonden aan den Hoogwelgeb[oren] Heer R. Baron de Selijs Fanson,

“Bij deze hebben wij de eer U te verzoeken ons te willen mededeelen of U eventueel genegen zij een strookje grond met een oppervlakte van 4 m2 uit Uw park, gelegen direct naast den ingang van het kerkhof voor de R.K. Kerk alhier, aan deze gemeente te verkoopen ten behoeve van het plaatsen van een openbaar urinoir.”

De Baron hoeft niet lang na te denken en typt per kerende post:

Aan het Gemeente Bestuur der Gemeente Houthem

Naar aanleiding van Uw schrijven van 28 November, laat ik U weten dat ik altijd bereid ben geweest de gemeente tegemoet te komen, zoo als U bekend is, ook ten koste van mijn park.

In dit geval kan ik echter bezwaarlijk aan Uw verzoek voldoen. Immers de eenige daarvoor in aanmerking komende plaats zou een gedeelte van mijn eigendom zijn naast het tegenwoordig urinoir. Doch daar ligt de afsluitkraan meiner waterleiding en ten tweede zou de daar staande lindeboom, die zo mooi in verband staat, gekapt moeten worden, waartegen ik, afgezien van andere en niet de minste onaangenaamheden, groot bezwaar heb.

Hoogachtend. Bar[on] de Selys Fanson"

Oplossing: aanbrengen van ijzeren stangen

Geconfronteerd met de, te verwachten, bezwaren van de baron besluit de raad dan maar op 11 december 1936 om dan toch maar de door de pastoor bepleite ijzers te laten aanbrengen. De gemeenteopzichter moet een voorstel doen en er zijn ijzers aangebracht. De enige mogelijke verdere vermelding daarover in de archiefstukken, zou de betaling van een rekening van fl. 32,10 op 2 februari 1937 aan J.H. Stassen kunnen zijn wegens "levering diversen".

"Goed voorbeeld doet goed volgen", luidt een spreekwoord. Een soortgelijke ijzeren hoekbeschermingsconstructie heeft ook lange tijd bestaan in de hoek bij de panden St. Gerlach 9 en 11 (Crombach/Roebroeck). Wanneer aangelegd en welke constructie als eerste werd aangelegd???

Omstreeks 1980 zouden de ijzers bij St. Gerlach 9/11 zozeer door roestvorming zijn aangetast, dat ze verwijderd zijn. Waarschijnlijk bij een weg- en/of trottoir-reconstructie.

In de herinnering van vele ouderen hangt nog vaak een beeld van die kwartcirkelvormige (ronde, getordeerde of vierkante?) ijzeren stangen, in de hoek naast de ingang van het kerkhof. Wat daar de bedoeling van was ontging de meesten. Kinderen vermoedden dat het een soort klimrek was en gebruikten ze daar ook voor. In de herinnering van de een waren ze zwart gelakt, anderen, de klimrekgebruikers, vonden ze maar verveloot. De verf was er waarschijnlijk door het veelvuldig gebruik als klimrek afgesleten.

Wanneer de ijzers verwijderd zijn? Waarschijnlijk werden ze niet goed onderhouden, gingen roesten waardoor de mergel rondom de bevestigingspunten kapot sprong. Mogelijk ook dat het mergelen zijmuurtje het begaf en opgeruimd werd, mogelijk Misschien weet een lezer(es) er meer over te vertellen, en kan er dan ook nog een fraaie foto van deze ijzerconstructie gevonden worden.

Huidige sanitaire toestand

Van een openbaar toilet is in Houthem geen sprake meer. Die zijn trouwens in heel Nederland nog maar zelden vindbaar.

Wel heeft de parochiekerk het voorbeeld van de Scandinavische kerkgebouwen gevolgd, waar in elke kerk een toiletgroep aanwezig is. Veelal zijn die kerken overdag geopend, terwijl in de zomermaanden een "Open Kerk"-beweging de kerkbezoekers niet alleen op een rondleiding, maar ook nog op koffie enz. trakteert.

Het (invaliden-)toilet in het Heiligdom van St. Gerlach is in 1997 aangelegd. Formeel is het kerkelijk, en dus slechts semi-openbaar. Er zijn maar weinigen die niet schromen om er gebruik van te maken, waarbij de situatie waarin ze het privaat in deze geheiligde site achterlaten, helaas niet altijd even onberispelijk is. Gelovigen en overige bezoekers geloven het wel!

In de oude sacristie was wel een toilet, waarvan de aanlegdatum nog onbekend is. Bij de in 2014 doorgevoerde vernieuwbouw van de tot parochiezaal en tot opvang van pelgrims omgebouwde oude sacristie is uiteraard een moderne sanitaire situatie voor pelgrims en parochianen aangelegd. Die is natuurlijk veel chiquer, moderner en uitgebreider dan de "buitenconstructie" die de gemeente-opzichter in 1936 "op de achterkant van een sigarendoosje" schetste. Ook duurder, maar gefinancierd uit kerkelijke, en niet uit gemeentelijke kas.

De vooruitgang is niet te stuiten, en steeds meer lieden laten de auto staan om te voet de tocht naar Santiago de Compostella te ondernemen. Maar of zij zich anders zullen gedragen dan de pelgrims naar het graf van St. Gerlach in het begin van de 20e eeuw? Voor de zekerheid toch maar ijzeren staven op kwetsbaar geachte hoekjes aanbrengen.

DERKS HOVENIERSBEDRIJF
ARCHITECTUUR MET NATUUR

Wim Derks
06 - 226 049 21
Valkenburg a/d Geul
www.architectuurmetnatuur.nl